

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בלק, תשס"ו
מספר 660מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בלעם - קוסם או נביא

על הפסוק: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דב' לד: י), נדרש בספרי (ספרי דברים, פסקא שנו, י): בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם. ואיזה זה? זה בלעם בן בעור. אלא הפרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם:

[א] משה לא היה יודע מי מדבר עמו, ובלעם היה יודע מי מדבר עמו, שנאמר: 'נאם ש'מע אמרי א-ל' (כד: טז).

[ב] משה לא היה יודע מתי מדבר עמו עד שנדבר עמו, ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו, שנאמר: 'וידע דעת עליון' (שם).

[ג] משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד, שנאמר: 'ואתה פה עמד עמדי' (דב' ה: כח), ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל, שנאמר: 'שדי יחזה נפל וגלוי עינים' (כד: ד).

[ד] משל למה הדבר דומה? לטבחיו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו.

ממדרש זה ניתן להבין שמעלתו של בלעם כנביא גדולה אף מזו של משה רבנו. אך הרמב"ן, באופן שיטתי ולאורך כל הפרשה, טוען להפך. בלעם לא שימש בקביעות כנביא, אלא היה קוסם, כמאמר הכתוב: "ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב" (יהו' יג: כב); נבואתו הייתה ממוקדת, זמנית, וניתנה לו על מנת שיברך את ישראל, ולמטרה זו בלבד. אמנם כן, במהלך הפרשה נראה כי בכל פעם הוא התקדם עוד במעלות הנבואה, אך אין מעלת הנבואה שלו כשל שאר הנביאים, ובוודאי לא כמעלת נבואתו של משה, וגם המעלה שהשיג בנבואה אבדה ממנו לאחר שנתנבא על ישראל (ראה להלן). נקודת ההשוואה בין משה לבלעם היא בהיות משה רבנו גדול הנביאים בישראל, ובלעם גדול הנביאים באומות העולם, אך הפער ביניהם הוא גדול.

להלן נביא מדברי רמב"ן על הפרשה. רמב"ן מבסס את דבריו על לשון הפסוקים ועל דברי חז"ל, וכך הוא כותב (בפירושו לפרק כד: א):

למשה רבינו תבא (הנבואה) מבוארת, כמדבר אל חברו פנים אל פנים, שמודיעו דבריו וכוונתו עד שיכיר בפניו שהבין דבריו וכוונתו באמירה ובהכרת רצונו בפניו. ואמרו כי לבלעם היה זה בעת שניבא לכבוד ישראל שעמד על דברי ה' ועל רצונו וחפצו בכל הענין העתיד לבא לישראל.

השוואת בלעם למשה היא בנבואתו של בלעם לכבוד ישראל על העתיד הצפוי להם. הרמב"ן ממשיך ומסביר את ההבדלים שבין משה לבלעם, ע"פ האמור בספרי:

[א] כי משה לא היה יודע מה מדבר עמו, באיזה ענין באיזה מצווה יצונו, אבל היה הוא מוכן בכל עת לדבור והיה הקב"ה מצווה אותו כפי הרצון לפניו, אבל בלעם היה מכוין ומחשב בדבר ההוא שהוא חפץ בו, והולך ומתבודד ומכין נפשו להיות עליו הרוח אולי יקרה ה' לקראתו, כאשר הוא מפורש בכאן, ויודע שאם יחול עליו בענין ההוא אשר חשב ידבר עמו לא בענין אחר.

[ב] ומשה לא היה יודע מתי ידבר עמו, כי לא היה אליו עת קבוע לדבור, אבל בכל עת שיחפוץ משה ויכוין לבו לדבור היה מדבר עמו כמו שאמר: "עמדו ואשמעה מה יצוה ה'" (במ' ט: ח), וכן בכל עת שיהיה לפניו יתעלה הרצון להיות מצוה אותו מאהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו. אבל בלעם היה מכוין את השעה שיהיה לו הדבור ולא תנוח עליו הרוח אלא באותה השעה. אולי היא השעה יזכירו

רבותינו (ברכות ז ע"א) ובסנהדרין (קה ע"ב) שהיה מקלל בה, ובה היה חל עליו הרוח לא בעת אחרת לעולם.

[ג] וכן ענין העמידה מעלה למשה, והנפילה בבלעם פחיתות שלא יסבול נבואה, כענין שנאמר: 'אם יספיק אנחנו לשמוע את קול ה' א-להינו עוד ומתנו... קרב אתה ושמע' (דב' ה: כב-כד).

[ד] ואמרו משל לטבחיו של מלך, על המדה הראשונה, וכוונתם לאמר שהטבח יודע בהוצאת שולחנו של מלך, והשר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בהוצאת השולחן. והמשל הזה יורה שדעת החכמים לומר שהיה בלעם יודע מעצמו אחרי כוונתו שהשם יאמר לו: 'מה אקב לא קב' א-ל' (כג: ח) וכל הענין, ואחר כן ישמע הדבור במלות ההם אשר חשב בלבו. וזה מה שהזכרתי, כי היה קוסם ותבואנה העתידות בלבו. ועתה בשביל ישראל ישמע בהם גם הדיבור, ולפיכך היה מתפאר בעצמו עתה לומר 'נאם שומע אמרי א-ל'.

משה רבנו מוכן לקבל נבואה בעמידה, על כל עניין ובכל זמן, ואילו בלעם קיבל רק את הנבואה שאליה התכוון, ובשעה שאליה כיוון. המשל משווה לטבח, שיוודע רק מה שלפניו, והוא חסר את הראייה הכוללת והרחבה שיש לשר הממונה עליו.

הרמב"ן מדייק מלשונות הפסוקים, שהנבואה לבלעם הייתה מקרית וייחודית:

'ויגל ה' את עיני בלעם' (כב: לא) - מזה הכתוב נלמד כי בלעם לא היה נביא. אילו היה נביא, איך יצטרך לגלוי העינים בראיית המלאך, כאשר יאמר הכתוב במי שלא הגיע לנבואה כנער אלישע (מל"ב ו: יז) והגר המצרית (בר' כא: ט), ולא יאמר כן בנביאים. וכך קראו הכתוב ('יהו' יג: כב): 'בלעם בן בעור הקוסם'.

'ויקר א-להים את בלעם' (כג: ד) - בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה על כן יאמר בו כלשון הזה, כי עתה בא אליו דבור השם דרך מקרה לכבוד ישראל, ולכך אמר בו: 'ויבא א-להים אל בלעם' (כב: כ). כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים, רק במי שלא בא במדרגה ההיא, וכן: 'ויבא א-להים אל אבימלך' (בר' כג: ג), 'ויבא א-להים אל לבן' (שם לא: כד).

"ויגל", "ויקר" - ביטויים אלה מלמדים על הגילוי האלוקי המיוחד והארעי שהיה לבלעם. אמנם בפעם האחרונה שבלעם הולך לברך את ישראל, הוא נמצא בדרגה גבוהה יותר (רמב"ן כד: א):

'ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים' - כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש, והיה השם בא אליו בדרך מקרה, לא בכונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה. ועתה כאשר נאמר לו: 'כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל' להרע או להטיב להם, הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם, אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם, שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם כאשר עשה עמו פעמים, וכן היה לו. על כן אמר: 'ותהי עליו רוח א-להים' (כד: ב), כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר היא לנביאים, כמו שאמר: 'ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם' (במ' יא: כט), ואומר: 'רוח ה' א-להים עלי' (יש' סא: א), ועל כן קרא עצמו עתה 'שמע אמרי א-ל' (כד: ד), כי נביא הוא.

את ההבדל בין משה לבלעם ע"פ משל הטבח והשר הממונה עליו, מחדד הרב ברוך הלוי אפשטיין בדברים ששמע בשמו של הרב חיים מוולוז'ין (תורה תמימה, דב' לד: ח אות כו):

משל לנשר ועטלף. שניהם יודעים עת זריחת השמש ובא השמש, אך מנקודת הראות, שתי הקצוות שונות תכלית שינוי זה מזה. כי כידוע טבע הנשר שאוהב קרני השמש, ובלילה עיניו כהות מראות, וכנגד זה העטלף ימצא קורת רוח רק באישון לילה ואפילה ומתיירא הוא מפני אור היום. הנשר יודע כדי להקיץ ולראות אור חיים, והעטלף יודע כדי להיטמן ולהיחבא... וציור זה מקביל לידיעת משה ובלעם את דעת עליון, כי אז בעת ששרתה עת רצון להשפיע אורה וברכה אז נתעוררה נבואת משה, וכיוון את השעה לחלות פני עליון לתכלית זו, ואף בלעם ידע העת ההיא אבל נתחמק ועבר בעת הטובה ההיא וכבש נבואתו כמו העטלף... ומבואר לפי זה שאמנם שניהם ידעו לכוון דעת עליון, אבל זה פירש לאור, וזה פירש לחושך.

לסיכום, השוואת בלעם למשה נועדה בעצם להראות את הניגוד שביניהם, ועד כמה היה בלעם נמוך בדרגתו הנבואית ביחס למשה (הראי"ה קוק, אגרות הראיה ב עמ' לד):

וזה דרכם של חכמי ישראל מעולם לא להקטין את ערכם האישי של הרשעים הגדולים, כי אם להראות את גודל כוחם ולבאר שבכל גודלם השחיתו בהשתקעם בטומאתם. וכן נאמר על בלעם: בישראל לא קם אבל באומות העולם קם - בלעם. והינו גודל ערך, אלא מצד הרע ההפוך.

הרב יהודה זולדן

המדרשה לנשים

הדרך מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע